

AMEDEO DI FRANCESCO

Egy garabonciás Nápolyban: Márai Sándor

■ Múlt és jelen kutatásaim alapján joggal mondhatom, hogy a garabonciás megérdemli saját könyvtárát. Amely bizonyára nem lesz teljes, de mégis hasznos, mert eddig nem létezik. Ebben a nem jelentéktelen gyűjteményben mitikus szereplőnk katalógusa tartalmazza azt a számtalan prózai és lírai formában megírt művet, melyben szimbolikus alakja felbukkan, részben mindig ugyanolyan formában, részben mindig máshogy. Márai Sándor is megragadja ezen szemantikai sokoldalúság nyújtotta lehetőséget, és él is azzal. Nemcsak az elbeszélés igényeinek megfelelő alkalmi hasonlatok erejéig, hanem a szimbólum modern felfogásának megfelelően. Az utazás, az örök vándorlás motívuma találkozik nála egy olyan másik fontos motívummal, mint az élet útja. A térbeli kóborlás együtt él az időbeli kóborlással, sőt mi több, a kettő nem más, mint vándorlás a lélek belső labirintusaiban. Márai szereti és keresi az utazást, aztán viszont meghasonlik benne: a 20. századi szomorú garabonciás csak egy hamis megoldása a modern ember problémáinak. Hamis, de hasznos – bár ideiglenes – menekülés az örök utazás varázsába, az örök keresés vonzásába. Márainál az utazó együtt él a kutatóval, a figyelővel. A másokban keresi a választ azokra a visszatérő kérdéseire, melyek az élet és a történelem értelmére vonatkoznak. Ő is az elégedetlenség kifejezője, a kíváncsiság egyesül benne a csalódással, igazi jellemvonása viszont a hontalanság marad.

„Mindketten – Mann és Hesse – megfogadták a nietzschei tanácsot: »Válaszd inkább a számkivetettséget, csak kimondhassad az igazat.«” Ezt írja Márai 1962-es naplójegyzetében. Az író maga is megfogadta a tanácsot. Csakhogy amikor kivándorolt, még nem volt birtokában az igazság. Mondhatjuk tehát, hogy – Márai szóhasználatával élve – az író „szaglászni” ment Nápolyba. Ez a kifejezés teljes mértékben visszaadja a várossal és lakóival, de még inkább a tájjal és a természeti elemekkel való kapcsolatát (mint a szél, a tenger, a föld, a tűz), ami a kétkedésen, a megismerés vágyán és a keresésen alapszik. Márai ugyanis bizonyos értelemben egy bukott, *nostos* nélküli Ulysses, tehát egy igazi hazátlan és céltalan garabonciás. Nápoly sem lehet számára más, mint egy átmeneti haza, szeretett és érdekes, de mégiscsak átmeneti: „A szárazföldön örökké csak vendég volt ő” – mondja Pénelopé, akinek ezen szavai akár Máraira is vonatkozhatnának (*Béke Ithakában*, 9.).

Márai Sándor tehát Nápolyba megy modern, kíváncsi garabonciásként. Ő ismeri saját természetét, mert már fiatal korában vállalta: „Biztos, hogy van bennünk, áprilisiakban, valami állhatatlan, valami rohanó, valami óvatosan garabonciás. Amolyan szalonképes ámokfutók vagyunk.” (*A négy évszak: Április*, 60.).

A garabonciás alakja közvetten és közvetve többször előfordul Márai munkásságában. A szó egyik előfordulását a *San Gennaro vére*-ben találjuk. Azt mondhatjuk, hogy a nyugtalanság, feszültség hangulata – a szó tágabb értelmében – végigkíséri a regényt: a szó húsz előfordulása is ezt bizonyítja. Különös írás a *San Gennaro vére*: egyvelege kiábrándult istenkeresésnek, az emberi kaland istenítésének és figyelmet ragadó észrevételeknek, eszmefuttatásoknak, elmélekedéseknek. Márait szórakoztat-

ja, hogy közelről, egy idős bölcs szemével, a kiszámíthatatlanra történő várakozás képességével figyelheti meg azt az emberiességet, melyet a türelem és a nyugtalanság egyformán jellemez. Azt várja türelmesen, amit az emberi természettől nem lehet várni: hiszen az embernek arra van szüksége, amit önmagának nem tud megadni. Mindezt a reménytelen várakozás fejezi ki: a csodavárás rögeszméjét a szerző jóvoltából a nápolyi alázatos ember arcán lehet látni, minden mozgásában, mindennapi életében.

Márai mint nápolyi garabonciás az ősi mítosz modern variánsa a magyar irodalomban, legeredetibb, legújabb formája. Modernebb, mint Krúdy Gyula Siskája és Szerb Antal Mátéja. Modernebb és – ha lehet így mondani – szomorúbb. Mert Márai a modernitás azon garabonciása, mely közel áll hozzánk, nyomorúság és nemesség között, szegénység és gazdagság között, hiszen „csillag és szemét a sorsunk” (Kosztolányi), mert Nápolyban San Gennaro vére is „észrevétlen / tócsába gyűl a porban és szemétben” (Dsida Jenő). De leginkább az isteni és állati határán helyezkedik el ez a garabonciás: „egyszerre vagyok főisten és főördög” (Szilágyi Domokos). Márai tudja mindezt, de nem fogadja el passzívan sorsát. Vagy legalábbis megélni szeretné azt emberiességén, művészetén, megfigyelőképességén, az elmélkedés vágyán keresztül. Nápoly négy évig ideiglenes műhelye volt: a város, ahol a történelem állandósága váltakozik az emberiség mulandóságával, ahol merész, kockázatos vállalkozás megpróbálni magyarázatot adni földi és földöntúli dimenzió kapcsolatára. Ahol föld és tenger kontrasztja találkozik, megbékül egy olyan egységben, mely nyugalmat és reménységet ad az embernek, szilárd biztonságot és erőt, hogy elfogadja a folyékony világ kihívását, még azelőtt, hogy az elméletbe lett volna foglalva Zygmunt Bauman által. Ebbe a városba hozta magával a magyar író nomád fájának sok tekintetben fegyvertelen, védtelen, könnyen ábrándozó temperamentumát. Itt találkozott legelőször a hosszú távú kivándorlás tapasztalatával. Márai Nápolyban újraértékeli a szentségről alkotott elképzelését is: „Ezek nem értik a szenteket, fölényesen mosolyognak, amikor a szentekről beszélnek. Nem értik, hogy a nagy szentek mindig nagyúriak. És nem értik azt sem, hogy egy szentnek soha nincs hazája, mert vándor és idegen a földön...” (*San Gennaro vére*, 217.)

Márai Nápolyban idézi a 137. zsoltárt, amelyből Dsida Jenő *Psalmus Hungaricus*a is született. Nemcsak idézi, de átírja azt a történelem és az emlékei szűrőjén keresztül, az általa olvasott könyvekre és az őt körülvevő valóságra vonatkoztatva: „De ez az ember is hitt abban, mint Toynbee, hogy a *displaced person*oknak olyan szerepük van ma a világban, mint volt a zsidó száműzötteknek a babiloni vizek partján, ahol sok mindent megértettek, amit odahaza, ahol az élet és a halál ismerős biztonsága vette körül őket, nem érthettek...” (*San Gennaro vére*, 174.). Rendkívüli kifejezőerővel írják le ezek a szavak a kisebbségi sors, illetve általában a kirekesztettség, a más-ság léthelyzetét. Vonakoztathatók Erdélyre vagy a föld bármely más régiójára, ahol az embernek hordoznia kell identitásvesztésének súlyát. Ennek tükrében fontos felidézniünk, hogy éppen Nápolyban született meg a régi magyar *Halotti beszéd* legmegrázóbb modern újraírása. A vers és a regény szoros kapcsolata néhol egészen nyilvánvaló: „Mikor már nincsen ékezetük, nincs anyanyelvük sem.” (*San Gennaro vére*, 127.) Így, hagyomány és jelenidejűség között ingadozva járja a várost, és figyeli meg a nápolyiakat Márai, egy garabonciás szemszögéből. A garabonciás ugyanis állhatatos állhatatlanságával, mely sajátos jellemzője, az emberiség alapvető magatartásának kifejezését szolgálja.

A garabonciás alakját alkotó elemek külön-külön jelennek meg Márai narrációjának különböző helyszínein. Soha nem látjuk a garabonciást a maga teljességében – csupán szegmentáltan, a narratív körülményeknek megfelelően. Márai Sándor műveiben a garabonciás jellemzője elsősorban a titokzatosság, mely túlmege a mitikus

hagyománynak megfelelő diákábrázoláson, metafizikai, képzelt és látomásos kiterjedést kap, mely alkalmat ad az írónak egy egyértelműen autoreferenciális írásmód keretein belül, hogy önmagára rákérdezzen. Egy biztos: a garabonciás alakja lehetőséget teremt Márainak arra, hogy leírja a szellem pillanatnyi eltűnődéseit, melyek a várossal való számos és egyedi találkozásból fakadnak, hogy kifejezze az érzéseket, melyeket a közép-európai és déli kultúra különös találkozása kelt, rögzítse egy elámult és kíváncsi magyar író fékezhetetlen látomásait, melyek egyébként elvesztek volna. Meg kell tehát ragadnia azt, ami egyébként elveszne, ami neuronok és molekulák csodálatos és érzelmetli csomópontjainak találkozásából, összeütközéséből születik, és kifejezésre juttattja az újat, a váratlant. A kielégítetlen vágyak és az érthetetlen módon meg nem valósult találkozások kapnak formát az alakban. Márai válik garabonciássá, titokban felölti annak ábrázatát, hogy látszólag közeli dimenziókat érjen el. Dimenziókat, melyek igazából elérhetetlenek, egyszerű és abszurd módon lehetetlenek maradnak számára. Alakjában felrémlik a boldogság, mely létezik valahol, talán éppen abban a valószínűtlen varázskönyvben, melyet a garabonciás lapozgat hamis jártassággal, elrejtve természetesen elménk legnyugtalanabb sarkában, mely különös és ismeretlen tájak felé vágyik. Ezek a gondolatok, azt hiszem, segíthetnek a *San Gennaro vére* szerkezetének megértésében is.

Márai könyve csodálatos kalauz, mely elkísér minket a történelmi város kis sikátoraiba, hogy meghallgattassa velünk az itt élő emberek kiáltásait és suttogásait, fesztelenül lép be a templomokba, hogy felfedje számunkra bölcsen a déli vallásosság fogalmát, mely pogány áhítat és feltétlen hit keveréke, leskelődik a *bassikban* – a szegények házaiban –, hogy megismerje azoknak az alázatát és büszkeségét, akik mindennapos bizonytalanságban élnek. Az emberekkel és várossal történő találkozásoknak ezen felvillanásai mint festmények vagy szobrok tűnnek elő valaki olyanak a tollából, aki együtt ábrázolja a szomorút az édessel, akinél a nyomorúság elveszti otrombaságát, mert a nápolyi táj mosolygó ölelésében jelenik meg. Az az ember és író, aki irtózott akárkivel beszélni, Nápolyban hajlandó babonás lelkekre figyelni, hallgatni mindenfelől az ömlengő nápolyiak beszélgetéseit. Előtte nincsenek jelentékteken alakok, hiszen annyi mindent tanul tőlük. Az életről, a szélről, a tengerről. A magyar városi polgárnak a garabonciás ad egy fontos túlvilági képességet: ő nem restell bekopogni a szegények lakásába, időt tölteni a kocsmákban, figyelni az egyszerű, felületes, felesleges politikai vitákra.

Márai kitekint a nápolyi öbölre, hogy megértse a természet titokzatos üzeneteit, azokat, melyeket például a szél hoz magával, mikor viharosan megjelenik: „mint a kalóz a bárddal. [...] berohant a szobákba, mint egy izgatott forradalmár, aki rendet akar csinálni a rendetlenség árán” (*San Gennaro vére*, 112). Ebben a jelenetben, mely felidézzi számunkra azokat a Márai-műveket, ahol a szél motívuma fontos szerepet kap (vö. *Az idegenek. A Garrenek műve regényciklus harmadik része*, 157.), a garabonciás akár közeli rokona lehetne Baudelaire *Le crépuscule du soir* „démon malsain”-jének.

Nápolyban világi csoda történt meg: egy magyar garabonciás élt ebben a városban négy évig, melankóliájával, magányával, a keresés és a megismerés vágyával. Aztán továbbment, folytatva céltalan útját, magányosan, de ugyanakkor az emberekkel együtt, az emberekre figyelve, miközben csodálatos sorokat ajándékozott az irodalomnak. Ezalatt a négy év alatt elmélkedett és alkotott, az eget és a tengert szemlélve. Teljes odaadással alkotott. A világot viszont nem sikerült megváltania. Ez túl nehéz, lehetetlen feladat volt számára.